

Volt egy titokzatos szegény asszony, Marmó Julcsa néven élt ott. Ez nem tudni miért, de teljesen magányos, csendes, szinte nyomorgó életet élt. A férjét nem ismerték, de remek szép lánya volt. Kenderesre vette férjhez egy gazdalegény, de anyja nem ment el hívásukra sem oda. [...] Julcsa néni alig szólt pár szót, nem tudom kinél lakott, járt-e napszámba, mit evett. Aztán beteg lett, nyomorgott, de az asszonyok felkarolták, vittük neki az ételt. A község ház előtti térről vezetett egy rövid utca a Tisza gátig, a Surányi révig, (a Pattancs csárda felé) s ugyanazon az oldalon Engeléktől tén 2. ház asszonya – szintén özvegyasszony – befogadta, s gondozta. [...] Szép temetése volt, úgy hívták az ingyen temetést, hogy „Istenneves” temetés, mert ingyen, Isten nevében temette pap is kántor is. Emlékszem nagyon szép búcsúztatója volt, azt fejezte ki, hogy ha nem is hajol családtag a koporsója fölé, de Körüi égboltja, fái, házai, népe őt mégis betakarja.

Ezzel szemben Lenge Kata nénit – bár szerették – mégis félték tőle, mert bevésődött a tudatukba, hogy **boszorkány**. Mit szenvedhetett szegény, mikor észrevette, hogy még a községi képviselő testület tagjai is finoman elkerülték az utcán, ha erre mód volt. Arra is emlékszem, hogy a húsvéti szertartások passió éneklésére apám a jóhangú gazdákat is felkérte. Jöttek is, nálunk tanulták be zongora mellett. Ott apám az egyik jeles gazdát kedvesen pírongatta. „Mit lehessen tudni – felelte az, sokat nem tudunk mi még a világ titkairól!” Látszott, hogy nem elmaradott falusi ember, de ezt fenntartotta.”⁷⁸

Népszokások*

Körüi népszokásokat nem gyűjtöttek „hívatásos” gyűjtők. Az itt élők szokásrendszere nagyon hasonlított a közeli, jászsági ill. kunsági emberek szokásaihoz.

Ünnepkörhöz kötődő szokás volt a virágvasárnapi szántás.

„1903-ban még volt olyan legény, aki virágvasárnapra virradó éjjel szép kör alakú barázdát szántva vallott szerelmet, s érzését a beléje szórt búza fejezte ki. (Akinék pattogatott kukoricát szórt a szántó legény, az a legnagyobb sértés volt. Akkor veszlek el, amikor ez kikel! – jelentette.)”

A barázdába szórt búza komoly vallomásnak számított. A szép, szabályos kör alakú barázdát viszont a legény talpraesettségét, a lovával, lovaival való ügyes bánásmódot is kifejezte. Később még fokozták ezt az ügyességet, amikor szív alakú barázdát szántott a legény az éj leple alatt választottja háza előtt.

Megmaradt Körüben a népszokás a XX. sz. folyamán, de erősen veszített jellegéből. Gyakoriságát a gyalogjárók lerakása, az utak burkolása hátráltatta, a legkedvezőtlenebb hatás azonban a loállomány kiveszése volt.

A karácsonyi ünnephez kötődő népszokás a betlehemezés volt. A gyerekek, ill. a fiatalok körében népszerű játék „koreográfiája” megegyezett a Jászságban szokásos játékokéval, amelyeket a néprajzgyűjtők begyűjtöttek. A XX. sz. második felében elmaradt, a század 90-es évtizedében történt próbálkozás a felújítására.

A húsvéti locsolkodás a község egész férfi „társadalmát” mozgósította. Az ünnepkörre kifejezett jókívánások legtöbbször versbe szedett, hagyományozott rigmusok voltak.

⁷⁸ Lásd az 55. sz. jegyzetet

* Az alábbihoz tartozó dőlt betűs idézetek mind az 55. sz. jegyzethez tartoznak

A vendégfogadás

„Remek ősi szokás volt az, amikor beléptünk valahová, köszöntünk. A háziak azonnal elővették a saroklőca sarkában álló kenyérkosárból a kenyeret, és a ragyogó, éles szegőkéssel a kezünkbe adták. Kínáltak! Egy falatnyit kellett (illetett) levágni, köszönettel visszaadni, s akkor megindulhatott a tere-fere. Ez el nem maradt soha, és senki vissza nem utasította. Ez olyan természetes volt, mint maga a köszönés. Mikor most – 1962-ben ott voltam, már sehol sem járta ez a szép szokás, hanem süteményt és bort tettek az asztalra. A kenyér kínálás a régi pusztai népek szokás maradványa lehet. Keleten még van ilyen. Orosz fogságból hazatértektől hallottam, ott sót + kenyeret adnak.

Apám szerint ez ősi kis szesződs jelképe volt. Ezt jelentette: ettem a kenyeredből, barátod lettem, számíthatsz rám.”

Étkezéssel kapcsolatos népszokások.

„A csőszünk egyszer a nagy bogrács halászlé mellett a kezemre ütött, mert az első falatot a számhoz vittem; holott az első falatot a parázsba kell lötyinteni. Ő is ezt tette. Biztosan hálaáldozat a 4 főjök egyikének: a Tűznek!

Főztek ciberelevest, és készítettek a lakodalmi ételsorba tejbekását.

„A fazekasok Gömörből jöttek, nagy sátoros szekérrel, benne szénába csomagolt cserépedények. Tálak, tányérok, fazekak, bögrék, tepsik is. Nagy keletje volt a cserépedénynek. [...] Körűben minden házban volt kemence, de szabadkéményes konyha is volt még, ott a főzőpadkán is lehetett szabad tűznél cserépfazékban minden jót készíteni. A fazekakat a gondos asszony már új korában megdrótoztatta, úgy biztosabb. [...] Volt nagy szaladgálás a faluban, az asszonyok lopva vitték a búzát, a férfiak rendszerint lármáztak, de az edény az kellett. [...] Nagy ritkán akadt olyan jó termés, hogy valamelyik asszony 30 literes fazekat is vett. Ez lakodalomra kellett, a tejbekásafőzéshez. Ilyent aztán a rokonság kölcsönkért, mert kevés háznál volt. Édesanyám ebben bőjtire ciberét erjesztett. Ez korpából készült; búzakorpa és még nem tudom mi kellett bele, erjedéskor pöszögött. Állandó egyforma melegben erjedt, s mikor kész volt, a tiszta átlátszó lét leszűrték a korpáról, és abból készült a ciberelevés. Nem olcsó étel volt a hozzávalók miatt.”

A temetési népszokások a Templom és iskola c. fejezetben, a folyóval kapcsolatosak pedig a Tisza c. fejezetben vannak.

Építkezés

„Az egyszerűbb (régőbbi) házak szobájának még egy jellegzetessége volt, a mestergerendát feltámasztó, szép simára koptatott oszlop. A földbe ásott vége szilárd volt. Forogtunk körülötte, meg se rezzent.”

„Gyermekkoromban, Körűben még sok háznál volt a szoba mestergerendája oszloppal alátámasztva. Erre semmi szükség nem volt, mert emberderék vastagságú volt a gerenda. Nagybátyám (dr Berze Nagy János) könyvében írt tudományos magyarázata szerint ez ősi mítikus maradvány. Sokat fejtegeti a „sasfa” nevű oszlopot is. Körűben erre az oszlopra jegyezték fel a család nagy eseményeit. Marsi Kati barátnőméknék is

kereszttek, pontok jelölték rajta a haláleseteket. Rozál néni – a Kati anyja, aki analfabéta volt, – sorra elmondta: ez a nagymama halálának éve, ez az anyámé, ez ezé, az azé. Az oszlopot tiszteletben tartották. Mindig ragyogó tiszta volt. Rajta volt az apja utolsó kenetének feladása is.”

„Táncaik szépek voltak. Kerek lassúval kezdték a kocsmai táncot; ez azután gyors csárdásba ment át, szép illedelmes és kecses volt. Polkát is jártak, ezt 2 – 3 csárdás turnus után.

Volt egy ősi szokás a táncra hívásban. A Pattancs csárda kis udvarán nem fért a tánc, és a várakozók összessége. A nagykapu az utcára nyílt, s az utca másik oldalán csoportosultak a lányok. Amikor megszólal a zene, a legény a kapuból kikiáltott: Nádas Franci gyere be! Marsi Kati gyere be! Illett a lánynak ilyenkor kicsit szégyellősködni, de a többiek gyengéden kitolták a csapatból, s akkor indult a hívó felé. Ha nagyobb téli bált volt az a mulatság, a legény elment a lányos házhoz, s a szülőktől engedélyt kért. Akkor együtt mentek, s a lányt bevezette a legény a táncterembe. A legénynek haza is kellett kisérni a táncosát, s az anyjának kellett „átadnia”.

A bálozó lánynak, ha bárki is felkérte el kellett fogadni a hívást. Ha ez mégsem történt meg, a legények közül bárkinek joga volt kitáncoltatni a kényes lányt. Ez úgy történt, hogy a táncterem ajtaja felé táncolt véle, s az ajtón kívül elengedte táncosát. Ez az én időmben már nem történt meg, de még mutogattak 2 – 3 középkorú asszonyt, akit kitáncoltattak.

Mi iskolások is híven utánoztuk ezeket a szokásokat, bált játszottunk; bekiabált a legény: Nagy Ilona gyere ki! Én is móressel húzódoztam, de a többiek kilöttek és mentem. Játszottunk „kitáncoltatósat” is, Gúth Éva volt a tettes.”

„A körüi beszédmódban. 1900-ban még divat volt az –aó- zás: „Jaóska”. Ezt utolsó ottlétemkor már nem tapasztaltam. Voltak szavak, amelyeket csak ott hallottam. Pl cseszne, vagy csesznye, pasla, pacuha. (Mindegyik szó a rendezetlen külsőt, az illetlen, az alkalomhoz nem illő öltözetet jelenti. szerz.) Idegen szavakat, műszavakat csak a szerszámoknál használtak. A beszédben nem uraskodtak, nem affektáltak. A tessék szót használta nép, és helyesen is. „Tessék má’ begyünni egy kicsit!” „Tessék má’ megkóstolni!” A legények dalolás közben az idesanyám szót ildesanyámnak mondták (ez ünnepelesebb volt.) „Kedves ildesanyám engeggyen el a báldba!”

Körüi képzőművészeti, népművészeti alkotás nem ismert. Kapuoszlop faragásaik, kopjafa faragásaik, szövőszék faalkarészeinek faragásos díszítései hasonló motívumokat tartalmaznak: hegyes (csúcsos), turbán –, esetleg galamb alakot formáztak.

„Gyerekkoromban gyakori látvány volt a kátyúba ragadt kocsihoz segítőt看 hívni. Kegyetlen sarak voltak, mégis letisztított csizmák emlékei kísérnek. A csizmaszárba dugott fakés nem hiányozhatott egyetlen férfi kellékei közül sem. Ilyen emlékem még a fakilincs. Elmés alkotás volt. A kapun úgy léptünk be, hogy egy madzag csomóját meghúztuk, így felemelkedett bent a borotvapengéhez hasonló – csapdába járó kilincs, nyitva lett a kapu. Bent a pengét visszatettük a csapdába. Be volt csukva. Ha pedig kimentünk, felemeltük a pengét, s kívülről a madzag segítségével visszajuttattuk a

csapdába. De olyan megoldás is volt, hogy a csapda úgy volt kiképezve, hogy a kapu becsukásával a penge „felesűszott” a helyére. Be volt csukva. Szeretnék még egyszer az életben olyant látni.”

Nagykörűi idős asszonyok varrott kézimunka készítést őriztek meg. „1906-ban, amikor ezt a hímzést megtanultam tőlük, már csak négyen ismerték. Gyapjúfonállal végezték, nádra kifeszített fehér vászonra varrták. A motívumot – virág motívumok voltak ezek – megőrizték. Azt állították, hogy egy kutató úr járt ott „tán 100 éve”, s azt mondta, hogy egy család hagyatéka. Az úr – Mocsáry nevű, és két fia elesett a Mohácsi vészben. A felesége attól fogva Istennek élt, zászlókat, miseruhákat hímezett falubeli jobbhagyományokkal, és ingyen adta a templomnak. Ezt nyugdíjas koromban újra hímezni kezdtem, kb. 10 – 15 nagyméretű darabot. 50×100, 110×120 cm méretű, térbetöltő minta volt ez. Jött aztán a krach! – zöldhályog! Amikor javában dolgoztam még egy nagyméretűn, rámán kifeszítve, meglepett két svéd etnográfus nő. Címemet a Magyar Néprajzi Társ-nál kapták. Elragadtatással fényképezték a kész munkámat Ők ősi népi hímzések után kutattak. Feljegyezték az én származási helyemet, a nép tájnevét és földrajzi helyét (Jászság) és 5000 Ft-ért kérték a majdnem kész darabot; de nekem az a darab kellett, megegyeztünk, hogy majd nekik is meghímézem, de ez már sajnos nem valósulhatott meg. [...] Nálam végül is egyetlen munkám sem maradt; a kiskunhalasi fonalgárnak adtam 3 nagy, kész munkát (tőlük kaptam a fonalakat), egy nagy darab pedig unokahugomnál Ujanovszkiné Trajtler Ilonánál van Egerben berámázva a falon.”

Még néhány arc a századforduló tájékáról.

„Az egyik Gígorné volt a felvilágosodás első zászlóvivője. Ő már nem fogadta el Huszár Gyula pleb. tanításait. Ő jobban tudja! Alapított is egy kis hitközösséget, jöttek is hozzá érte a „hívők”; azt is tudták, hogy a világ vége pár év múlva lesz, és ők megmenekülnek a pokoltól, más erre ne számítson. Szépen viselkedtek, nem káromkodtak, egymást segítették és párbért nem fizettek.

Ezekkel szemben állt a falu (asszonyainak) élén özv. Kőné. Nevezzük itt Juli néninek, mert én hálátlan elfelejtettem a keresztnevét. Kőné elmaradhatatlan volt a hajnali misékről, litániákról; körmenet, temetés nélküle csonka volt. Remek alt hangja betöltötte a sokszor üres litániai templomot. Halottvivők osztásánál főnöknő volt. Úgy hozzátartozott Körűi téli, ködös képéhez, mint a levelehullt akác, vagy a gémeskút. Udvarán egy másutt nem található növény (évelő) termett sűrűn. Az utcai kaputól kis út vezetett a pitvarajtóig. Az út két oldalán „termő” növényt ősszel learatta, söprűcskéket kötött, és minden házhoz – ahol gyerek volt. (és ahol nem volt) – vitt amnyi darabot, ahány gyerek. Tudja Isten, hogy hogyan, de leginkább akkor toppant be, amikor ott előző nap disznótor volt. Jaj, jaj! – sopánkodott, ha tudtam volna be nem lépek, kisül a szemem, leég a bőröm. No, csak üljön le – mondták, és hozták a kóstolót. [...] Jaj, jaj – szégyenkezett, hát akkor én meg kisseprűt adok. Volt is a kéményében 100 darab kis ez-az is a füstön. Az akkori főutcán, a kántorházzal egy oldalon, a temető felé eső részen volt a kis csodálatos háza. Ereszét én is elértem, pici ablaka majdnem a földnél kezdődött. A pitvarba nagy zökkenővel lehetett belépni, onnan a